

PREDHOVOR

Vyučovanie filozofie na evanjelikálnych teologických školách je často po-važované za akúsi nepríjemnú, hoci nevyhnutnú príťaž pre študenta, ktorý už má aj tak "dost' povinností". Ako vyučujúci filozofie pre teológov som sa preto pokúsil pripraviť príťažlivé, zaujímavé a zároveň teologicky zdôvodnené štúdium, ktoré by nebolo príveskom na konci teologických štúdií, ale prípravou na stretávanie s najrôznejšími myšlienkovými smermi, ktoré sa v teológii objavujú.

Tento prístup je špecifický v tom, že vyučovanie prebieha prostredníctvom riadenej diskusie. Študent môže "zažiť", že pohľady filozofov je možné pochopiť, zastávať, alebo proti nim hľadať argumenty. Filozofia, hoci je náročnou mentálou disciplínou, je zároveň súčasťou každodenného myslenia.

Druhá časť tejto práce bola už prv implementovaná do vyučovacieho procesu a z evalvácie študentov vyplynulo, že väčšina z nich zmenila svoj postoj k štúdiu filozofie z negatívneho na pozitívny.

OBSAH

0. ÚVOD	10
----------------------	-----------

I. TEOLOGICKÉ ŠTÚDIUM FILOZOFIE

1. PROBLÉM VZŤAHU TEOLÓGIA - FILOZOFIA	15
1.1 KRÁTKO O VÝVOJI VZŤAHU TEOLÓGIE K FILOZOFII.....	16
1.2 FILOZOFIA A TEOLÓGIA: SEPARÁCIA ALEBO INTEGRÁCIA?..	20
1.2.1 <i>TEOLÓGOVIA INTEGRÁCIE TEOLÓGIE S FILOZOFIOU</i>	21
1.2.1.1 Friedrich Schleiermacher.....	22
1.2.1.2 Albrecht Ritschl.....	23
1.2.1.3 Adolf von Harnack	24
1.2.1.4 Teilhard de Chardin.....	25
1.2.1.5 Paul Tillich	25
1.2.2 <i>TEOLÓGOVIA SEPARÁCIE</i>	26
1.2.2.1 Karl Barth.....	27
1.2.2.2 Emil Brunner	28
1.2.2.3 Rudolf Bultmann	29
1.2.2.4 Karl Rahner	29
1.2.2.5 Jürgen Moltmann.....	31
1.2.3 <i>NIEKTORÉ PROBLÉMY OBOCH RIEŠENÍ</i>	32
1.2.3.1 Riziká integrácie	33
1.2.3.2 Riziká separácie	37
1.2.4 <i>POKRAČUJÚCI DIALÓG</i>	43
1.3 FILOZOFIA A EVANJELIKÁLNA TEOLÓGIA	43
1.3.1 <i>FILOZOFIA V PURITANIZME A PIETIZME</i>	44
1.3.1.1 Filozofia v anglickom puritanizme	44
1.3.1.2 Filozofia v nemeckom pietizme	46
1.3.2 <i>JOHN WESLEY</i>	47

1.3.3 JONATHAN EDWARDS	50
1.3.4 C. G. FINNEY	51
1.3.5 OSWALD CHAMBERS	52
1.3.6 FRANCIS SCHAEFFER	53
1.3.7 CARL F. H. HENRY	55
2. FILOZOFIA V TEOLOGICKOM SKÚMANÍ	58
2.1 AKO SA MÁ TEOLÓG ZAOBERAŤ FILOZOFIOU	58
2.1.1 OPATRNOSŤ	58
2.1.2 ROZUM A POUŽITIE PÍSMA	59
2.1.3 ROZUM A DUCH BOŽÍ	60
2.1.4 ZHRNUTIE	63
2.2 OD NEGATÍVNEHO POSTOJA K POZITÍVNEMU POUŽITIU	64
2.2.1 FILOZOFIA AKO HĽADANIE PRAVDY	64
2.2.2 FILOZOFIA PRE POCHOPENIE TEOLÓGIE	66
2.2.3 APOLOGETICKÉ VYUŽITIE FILOZOFIE	67
3. METODICKÉ POZNÁMKY PRE VYUČUJÚCEHO	69
3.1 K TÉME "ŠTUDENT TEOLÓGIE A FILOZOFIA"	70
3.2 K TÉME "SILA MYŠLIENOK"	70
3.3 K TÉME "FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY"	71
3.4 K TÉME "PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ"	72
3.5 K TÉME "PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA" ..	73
3.6 K TÉME "FILOZOFICKÉ METÓDY"	74
3.7 K TÉME "DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE"	75
3.8 K TÉME "AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA"	76
3.9 K TÉME "FILOZOFIA A TEOLÓGIA"	76
3.10 K TÉME "FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ"	77
3.11 K TÉME "FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ"	78
3.12 K TÉME "FILOZOFIA A KREŠŤAN"	79

II. INTERAKTÍVNY UČEBNÝ TEXT

4. METODICKÉ POZNÁMKY PRE ŠTÚDIUM	83
4.1 CIEL ŠTÚDIA FILOZOFIE V TEOLÓGII	83
4.2 FORMA UČEBNÉHO TEXTU	83

4.3 POŽIADAVKY NA VYUČUJÚCEHO	84
4.4 POŽIADAVKY NA ŠTUDENTA.....	85
5. ŠTUDENT TEOLÓGIE A FILOZOFIA	86
5.1 NÁBOŽENSKÁ VIERA A POUŽÍVANIE ROZUMU	86
5.2 NIEKOĽKO DÔVODOV ZA A PROTI ŠTÚDIU FILOZOFIE	87
5.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	89
6. SILA MYŠLIENOK.....	90
6.1 VÝZNAM A VPLYV MYSLENIA	90
6.2 NIEKTORÉ VPLYVNÉ MYŠLIENKY V DEJINÁCH ĽUDSTVA	91
6.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	94
7. FILOZOFICKÉ MYŠLIENKY	95
7.1 VPLYVNÉ "NEFILOZOFICKÉ" MYŠLIENKY	95
7.2 VRÁŤME SA K FILOZOFICKÉMU MYSLENIU	96
7.2.1 FILOZOFIA AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM.....	97
7.2.2 FILOZOFIA AKO HUMANITNÁ VEDA	98
7.2.3 K DEFINÍCII FILOZOFIE	98
7.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	101
8. PREČO ĽUDIA FILOZOFUJÚ	102
8.1 JE KAŽDÝ ČLOVEK FILOZOFOM?	102
8.2 ZDROJE FILOZOFICKÉHO (ZA)MYSLENIA	103
8.2.1 OSOBNOSTNÉ SKLONY.....	103
8.2.2 SKÚSENOSŤ	104
8.3 VÝSLEDKY FILOZOFICKÉHO SKÚMANIA	110
8.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	111
9. PROBLÉMY, KTORÝMI SA ZAOBERÁ FILOZOFIA.....	112
9.1 ROZDELENIE FILOZOFICKÝCH PROBLÉMOV.....	112
9.2 PRÍKLADY Z DIEL FILOZOFOV	114
9.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM.....	120
10. FILOZOFICKÉ METÓDY	121
10.1 METÓDA A "IZMY" FILOZOFIE	121
10.2 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO PROBLÉM FILOZOFIE	122
10.3 FILOZOFICKÁ METÓDA AKO CESTA K PRAVDE	123
10.3.1 DIALEKTIKA.....	123

<i>10.3.2 LOGIKA</i>	123
<i>10.3.3 GEOMETRICKÁ METÓDA</i>	124
<i>10.3.4 EXPERIMENTÁLNA METÓDA</i>	125
<i>10.3.5 FENOMENOLÓGIA VS. PSYCHOLOGIZMUS</i>	127
<i>10.3.6 METÓDA HISTORIZMU</i>	127
<i>10.3.7 INTUÍCIA</i>	128
<i>10.3.8 HERMENEUTIKA</i>	129
10.4 FILOZOFICKÁ METÓDA PRE KAŽDÉHO	129
10.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	130
11. DEJINNÉ OBDOBIA FILOZOFIE	131
11.1 DEJINY FILOZOFIE AKO ÚVOD DO FILOZOFIE	131
<i>11.1.1 STÁROČNÝ DIALÓG</i>	131
<i>11.1.2 STÁROČNÉ HLADANIE</i>	132
11.2 DEJINY FILOZOFIE AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM	133
11.3 SCHÉMA DEJÍN FILOZOFIE	134
11.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	140
12. AJ FILOZOFI SÚ ĽUDIA	141
12.1 VŠESTRANNÝ TALES	141
12.2 STATOČNÝ SOKRATES	142
12.3 ZBOŽNÝ TOMÁŠ	143
12.4 SKEPTICKÝ HUME	144
12.5 SENZITÍVNY ROUSSEAU	144
12.6 DISCIPLINOVANÝ KANT	145
12.7 MELANCHOLICKÝ KIERKEGAARD	145
12.8 BOHOROVNÝ MARX	146
12.9 ROZPORUPLNÝ HEIDEGGER	146
12.10 DÔSLEDNÝ WITTGENSTEIN	147
12.11 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	147
13. FILOZOFIA A TEOLÓGIA	148
13.1 TEOLÓGOVIA O FILOZOFII	148
13.2 TEOLÓGIA VO FILOZOFII	152
<i>13.2.1 PLATÓN</i>	152
<i>13.2.2 ARISTOTELES</i>	153
<i>13.2.3 PLOTINOS</i>	153
<i>13.2.4 BOËTHIUS</i>	153
<i>13.2.5 LEIBNIZ</i>	154

13.2.6 KANT	155
13.2.7 COMTE	155
13.2.8 WHITEHEAD	156
13.3 FILOZOFIA V TEOLÓGII	156
13.3.1 AUGUSTINUS A PLATÓN	157
13.3.2 TOMÁŠ A ARISTOTELES	157
13.3.3 NEOLÓGIA A RACIONALIZMUS	158
13.3.4 SCHLEIERMACHER A ROMANTICKÝ IDEALIZMUS	158
13.3.5 TÜBINGENSKÁ ŠKOLA A HEGEL	159
13.3.6 BARTH A KIERKEGAARD	160
13.3.7 BULTMANN A HEIDEGGER	161
13.3.8 TEOLÓGIA OSLOBODENIA A MARXIZMUS	161
13.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	163
14. FILOZOFIA A SPOLOČNOSŤ	164
14.1 FILOZOFIA A POCHOPENIE DEJÍN	164
14.1.1 FILOZOFIA A VELKÉ OSOBNOSTI	165
14.1.2 FILOZOFIA A ROZVOJ PRÍRODNÝCH VIED	166
14.1.3 FILOZOFIA A OBDOBIA DEJÍN ĽUDSTVA	167
14.1.4 FILOZOFIA A NÁSILIE V DEJINÁCH	167
14.1.5 FILOZOFIA A ZMYSEL DEJÍN	168
14.2 FILOZOFIA A STAV SPOLOČNOSTI	170
14.2.1 FILOZOFIA A VLÁDNÚCA PLAUVZIBILITA	170
14.2.2 FILOZOFIA A MORÁLKA	172
14.2.3 FILOZOFIA A POLITICKÉ USPORIADANIE SPOLOČNOSTI	173
14.3 FILOZOFIA A UMENIE	174
14.4 APLIKOVANÁ FILOZOFIA	175
14.5 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	176
15. FILOZOFIA TAKMER SÚČASNÁ	177
15.1 NOVÉ NÁVRHY	177
15.2 FILOZOFICKÉ "IZMY" SÚČASNOSTI	180
15.2.1 VÝCHODISKO: ČLOVEK	181
15.2.2 VÝCHODISKO: SPOLOČNOSŤ	181
15.2.3 VÝCHODISKO: VEDA	181
15.2.4 VÝCHODISKO: JAZYK	181
15.2.5 NÁBOŽENSKÉ FILOZOFIE	182
15.2.5.1 Katolícke	182
15.2.5.2 Protestantské	182

15.2.5.3 Pravoslávne	182
15.2.6 <i>POSTMODERNIZMUS</i>	182
15.3 PROBLÉMY S PREŽITÍM SVETA.....	183
15.3.1 <i>POMOC ALEBO HROZBA?</i>	184
15.3.2 <i>VEDECKO-TECHNICKÝ POKROK</i>	185
15.3.3 <i>HOSPODÁRSTVO</i>	185
15.3.4 <i>POLITIKA</i>	185
15.4 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	185
16. FILOZOFIA A KRESŤAN	187
16.1 MÔŽE BYŤ FILOZOF KRESŤANOM?.....	187
16.2 MÔŽE BYŤ KRESŤAN FILOZOFOM?.....	188
16.2.1 <i>FILOZOFIA V APOLOGETIKE A EVANJELIZÁCII</i>	188
16.2.2 <i>TÉMY PRE ROZVÍJANIE KRESŤANSKÉHO SVETONÁZORU</i> 190	
16.2.2.1 Svetonázor a kultúrna analýza.....	191
16.2.2.2 Prírodné a technické vedy	191
16.2.2.3 Humanitné a spoločenské vedy	191
16.2.2.4 Práca a voľný čas.....	191
16.3 PRE ĎALŠIE ŠTÚDIUM	192
17. (VEĽMI) STRUČNÝ PREHĽAD FILOZOFICKÝCH TEÓRIÍ..	193
18. ZÁVER.....	195
19. SUMMARY	196
20. LITERATÚRA	197
20.1 ODPORÚČANÁ LITERATÚRA	197
20.2 POUŽITÁ LITERATÚRA.....	198
21. MENNÝ REGISTER.....	208

0. ÚVOD

Úvod do filozofie pre teológov má pôvod vo vyučovaní filozofie na Katedre evanjelikálnej teológie a misie Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. V knihe nejde o vzťah presne vymedzenej evanjelikálnej teológie k filozofii, ale hlavne o vzťah medzi kresťanskou teológiou a filozofiou všeobecne. Autor preto dúfa, že výsledky a metódy tu predkladané budú použiteľné aj inom ako evanjelikálnom prostredí.

Cieľom knihy je najprv zdôvodniť potrebu štúdia filozofie na teologickej škole a predstaviť metódu, ktorá nenásilným a zaujímavým spôsobom ponúka prvé kontakty študenta teológie s filozofiou. Teoretické zdôvodnenie sa nachádza v prvej časti (*Teologické štúdium filozofie*). Druhá časť (*Učebný text*) je podaná vo forme prvých interaktívnych kontaktov s filozofiou v dvanásťich častiach, ktoré filozofiu predstavujú ako nielen nevyhnutný nástroj myslenia, ale aj ako zaujímavého partnera teologickej diskusie. Každá časť spracúva jeden aspekt filozofie, cez ktorý je možné k filozofii pristupovať z praktického "nefilozofického" myslenia. Okrem aspektov bežne používaných v úvodoch do filozofie (dejiny filozofie a problémy filozofie) si všimam aj iné možné prístupy, napr. metódy filozofie, alebo osobné charakteristiky filozofov.

Analogické smerovanie vo výučbe filozofie naznačujú aj najnovšie didaktické diskusie teoretikov pedagogiky (r. 2005): "Pokusy o skvalitnenie výučby filozofie budú pravdepodobne viazané na nevyhnutnú redukciu doteraz príliš širokého tématického rozsahu učiva spojenú so stanovením cieľov napomáhajúcich diferencovať u študentov nielen množstvo ich osvojených faktov, ale najmä schopnosti kriticky a tvorivo premýšať o vybraných problémoch".¹ Tvorivé myslenie v predkladanej učebnici (druhá časť) je podporené v prvom rade výberom ciest, ktorými sa k filozofii dá pristupovať. Každá z nich tvorí tému jednej kapitoly a tvorí spojenie medzi filozofickým myslením a otázkami, ktoré môžu zaujímať ne-filozofa v každodennej praxi. Ďalej sa tvorivosť podporuje bezprostredným kontaktom s výrokmi filozofov

¹ ŠUCH, J. *Otázniky nad vývojom didaktiky filozofie na Slovensku*. In: DARGOVÁ, J. - DARAK, M. (ed.) *Didaktika v dimensiách vedy a praxe*, s. 321.

vybratých z najrôznejších historických období a smerov. Študent sice nemá tradičnú prípravu, aby každému citátu vyčerpávajúco porozumel, ale jeho názor sa tvorí v interakcii s vyučujúcim metódou "pokus a omyl". Znalosti získané v živej diskusii s vyučujúcim a v kontakte s pôvodnými textami filozofov sú vlastnené osobnejšie a s hlbším presvedčením.

I. TEOLOGICKÉ ŠTÚDIA FILOZOFIE

1. PROBLÉM VZŤAHU TEOLÓGIA - FILOZOZOFIA

Definícia pojmu "filozofia" je vždy vyjadrením nejakého filozofického názoru, z čoho vyplýva, že nejaká "filozoficky neutrálna" definícia jednoducho nejestvuje.² Každá definícia musí niečo predpokladať ako *známe*, čo je východiskom pre pochopenie *neznámeho*. Rôzne filozofie vychádzajú z rôznych predpokladov, preto definujú samotnú filozofiu rôzne. "Čo je to filozofia je možné zodpovedať jedine v rámci filozofie, len pomocou jej pojmov a prostriedkov - ona sama je takrečeno svojím prvým problémom."³ Aby som tento problém na začiatku obišiel, v tejto práci budem "filozofiou" najčastejšie rozumieť filozofiu ako "spoločenskovedný odbor štúdia na univerzite". Tam, kde sa vyžaduje vymedzenie pojmu "filozofia" oproti pojmu "teológia", budem pod filozofiou rozumieť také myslenie, ktorého najvyššou autoritou je rozum a všeobecne prístupná skúsenosť, kým teológia za svoju najvyššiu autoritu považuje zjavenie (Božie slovo) a náboženskú skúsenosť. Za základnú metódu filozofie budem považovať (s niektorými filozofmi)⁴ *pochybnosť*, kým za východiskovú metódu teológie budem pokladať *vieru* v najširšom slova zmysle ako kritické⁵ uznanie vyšej autority pre systematické myslenie a život. (Tam, kde je nevyhnutné užšie vymedzenie, pochopiteľne pod "teológiou" rozumiem protestantskú teológiu v jej evanjelikálnom vydani.) Zložitejšími otázkami, ako sú napr. čo je konkrétnou *autoritou*, alebo čo je

² Pre HEIDEGGERA "Filozofia je metafyzika" (HEIDEGGER, M. *The End of Philosophy and the Task of Thinking I*), pre WITTGENSTEINA "Všetka filozofia je kritikou jazyka" (WITTGENSTEIN, L. *Tractatus Logico-Philosophicus 4.0031*) a napr. pre DELEUZE "Filozofia je umenie tvorby, vynachádzania a zostavovania pojmov". (DELEUZE, G. - GUATTARI, F. *Co je filosofie?*, s. 8).

³ SIMMEL, G. *Hauptprobleme der Philosophie*, s. 8. FEUERBACH v tomto zmysle napísal: "Filozofia sa odlišuje od reálnych vied tým, že jej predmet nie je daný, a že nemá žiadne princípy (*Grundsätze*) ani žiadnu metódu, ako o svojom predmete premýšľať. Filozofia nemá východiskové predpoklady (*ist voraussetzungslös*). Táto bezpredpokladovosť (*Voraussetzungslösigkeit*) je to, čím sa odlišuje od ostatných vied." (FEUERBACH, L. *Sämtliche Werke II*, s. 233).

⁴ "Pochybovať o všetkom je raz navždy nevyhnutným prvkom v organizme filozofickej reflexie." (ROYCE, J. *The Religious Aspect of Philosophy*, vii.)

⁵ "Teológiu sa patrí byť sama voči sebe kritickou... viera prestáva byť vierou, keď sa nemá na pozore pred premenou na nevieru, mylnú vieru alebo poveru." (EBELING, G. *Wort und Glaube*, 100)

vlastným *predmetom* teológie, či aké *metódy* teológia používa sa tu nebudem zaoberať, keďže sú to problémy, ktoré vo vzťahu teológie k filozofii nepovažujem za určujúce.

1.1 KRÁTKO O VÝVOJI VZŤAHU TEOLÓGIE K FILOZOFOVII

Od TERTULIÁNOVHO (asi 160-215) odmietnutia filozofie známym "Quid ergo Athenis et Hierosolymis? quid academiae et ecclesiae? quid haereticis et christianis?"⁶ po TILLICHOVU (1886-1965) metódu korelácie⁷ môžeme nájsť v kresťanskej teológii najpestrejšiu škálu odpovedí na otázku vzťahu medzi filozofiou a teológiou. Cirkevní otcovia pracovali s predstavou ideálnej "kresťanskej filozofie"⁸ a podobne to bolo aj v stredoveku alebo v renesancii. Cirkevný historik EUSEBIUS (asi 260-340) dokonca označuje kresťanský asketicizmus ako "filozofický život"⁹ a AUGUSTINUS (354-430) sa na niektorých miestach vyjadruje o kresťanskom učení ako o "našej pravej filozofii"¹⁰ alebo o "pravej filozofii ako jedinej opore proti biedam života".¹¹

Stredovek bol svedkom stále užšieho zviazania kresťanskej teológie s filozofiou. Zjednodušene by sme mohli povedať, že tento proces začal u BOETHIA (480-525) a vyvrcholil v diele Tomáša AKVINSKÉHO (1225-1274) syntézou teológie s aristotelizmom. Tomizmus, ako sa táto stredoveká syntéza nazýva, je dodnes vplyvným predovšetkým v katolíckej teológii a niektorí ho považujú za tzv. *philosophia perennis* - "večnú filozofiu".¹² Ideálom stredoveku bola filozofia podriadená teológii (*ancilla theologiae*) a neprekonateľným testom pravdivosti každého filozofického tvrdenia bola cirkevná dogma. Tie cirkevné doktríny, ktoré nebolo možné rozumom preukázať, nebolo povolené verejne filozoficky diskutovať. Napriek tomuto striktnému postihu filozofia v stredoveku neostala ani zdľaleka len nejakou "slúžkou" teológie, ale často

⁶ TERTULLIAN *De Praescriptione Haereticorum* (nestránkovaný elektronický dokument).

⁷ Podľa TILLICHA metódou korelácie "analyzuje situáciu človeka, z ktorej vychádzajú existenciálne otázky a demonštruje, že symboly používané v kresťanskom posolstve sú odpoveďami na tieto otázky." (TILLICH, P. *Systematic Theology I*. s. 62.)

⁸ Napr. pre JUSTÍNA "filozofia je veda o bytí a objavovaní pravdy" (*Dialogue with Trypho 3/4*), pre TATIANA "naša filozofia je staršia ako systémy Grékov" (*Address of Tatian to the Greeks XXXI*), alebo pre KLEMENTA ALEXANDRIJSKÉHO "filozofia je poznanie darované od Boha" (*Stromata 6/8*). In: ROBERTS, A. - DONALDSON, J. *Ante-Nicene Fathers I a II*.

⁹ EUSEBIUS *The Church History*. VI/3/9.

¹⁰ "...nostra Christiana, quae una est vera philosophia" (*Contra Julianum Libri Sex*, IV/14/72)

¹¹ "datum est verae philosophiae contra miserias huius vitae unicum auxilium" (*De Civitate Dei*, XXII/22/4)

¹² "Scholasticizmus nie je celkom mŕtvy ani dnes: je to ešte stále filozofia, ktorej sú školy katolíckej cirkvi najviac naklonené." (RICKABY, J. *Scholasticism 2*)

určovala rozdelenie teológov na školy, tábory a neraz prinútila teológov k postojom, pre ktoré nemali v Písme ani v cirkevnej tradícii žiadne podklady. Obdivuhodnou šikovnosťou scholastických teológov-filozofov sa dogmatická teológia a špekulatívna filozofia spojili do jedného systému a bolo veľmi ľažké určiť, kde sa ktorá začína a kde končí.

Kvôli stredovekej deformácii kresťanskej teológie aristotelizmom,¹³ bol postoj reformačnej teológie k filozofii najprv veľmi negatívny. LUTHER (1483-1546) ostro kritizoval poviezanie kresťanskej viery do filozofických pojmov¹⁴ a rozum bol pre neho "najväčšia prostitútka, akú diabol má".¹⁵ Vyhlasoval, že "Duch Svätý je viac ako Aristoteles"¹⁶ a "filozofia nerozumie ničomu božskému".¹⁷ Na iných miestach však pripustil, že aj filozofia má v kresťanskom myslení svoje miesto:

Filozofia nerozumie nič o svätých veciach a jej primiešavanie do teológie mi robí starosti. Neodmietam jej použitie, ale musí sa používať ako tieňový obraz, ako komédia a tak, ako sa používa svetská spravodlivosť. Ale aby sa stala stredobodom teológie, to nejde.¹⁸

CALVIN sa proti filozofii nevyjadroval tak prudko, ako LUTHER, ale aj u neho nájdeme kritické slová namierené proti primiešavaniu filozofie do teológie: teológovia "...aby sa vyhli učeniu niečoho, čo väčšina ľudstva

¹³ Obraz stredovekej filozofie je zložitý a často účelovo zjednodušovaný postojom za alebo proti Reformácii. Okrem aristotelizmu mal veľký vplyv aj platonizmus, ale typický pre stredovekú teológiu bol aristotelizmus, čo je možné vidieť aj z ERAZMOVEJ poznámky na adresu teológie a obradov stredovekej cirkvi: "Quis enim haec percipiat, nisi triginta sex annos totos in physicis, et ultramundanis Aristotelis et Scoticis contriverit?" - "Kto to môže pochopiť, ak celých 36 rokov nepremánil v otázkach Aristotelovej a scholastickej (Scottovej?) fyziky a metafyziky?" (ERASMI ROTERODAMI *Morias encomion id est: stvitiae lvs* 53. <http://smith2.sewanee.edu/erasmus/ME.html>)

¹⁴ "Vari nezaviedla falošná Aristotelova metafyzika a filozofia podľa ľudskej tradície našich teológov do bludu?" LUTHER, M. *Vorlesung über den Römerbrief*, In: Gesammelte Werke s. 585.

¹⁵ ALTHAUS, P. *Theology of Martin Luther*, s. 70. ("...die Vernunft des Teufels Hure ist und nichts kann, als alles lästern und schänden, was Gott redet und tut." LUTHER, M. *Wider die himmlischen Propheten, von den Bildern und Sakrament*. In: Gesammelte Werke s. 162.)

¹⁶ LUTHER, M. *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche*, In: Gesammelte Werke s. 1367.

¹⁷ LUTHER, M. *Der neue Glaube*. In: Gesammelte Werke s. 6132.

¹⁸ "Die Philosophie versteht nichts von heiligen Dingen, und ich habe Sorge, man werde sie zu sehr mit der Theologie vermischen. Ihren Gebrauch verwerfe ich nicht, aber man soll sich ihrer wie eines Schattenbildes, einer Komödie bedienen und wie man sonst weltliche Gerechtigkeit gebraucht. Aber sie zum Zentrum der Theologie zu machen, das geht nicht an." (Martin Luther: Gesammelte Werke, S. 6132 (Kurt Aland editor))

(*communi hominum iudicio*) by mohla považovať za absurdné ... sa pokúsili zmieriť učenie Písma s dogmami filozofie (*Scripturae doctrinam cum philosophiae dogmatibus dimidia ex parte conciliare*)."¹⁹ Filozofi "...odovzdávajú vládu jedine ľudskému rozumu ... ale kresťanská filozofia (*Christiania philosophia*) mu príkazuje odovzdať miesto a poddať sa Duchu Svätému".²⁰

Napriek svojmu počiatočnému kritickému postoji sa protestantská teológia vo svojich formuláciách neskôr vrátila k filozofickým metódam definície pojmov a logickej argumentácii, aj keď ich prameňom a autoritou bolo teraz Božie zjavenie v Písme, a nie cirkevní otcovia.²¹

Po Reformácii došlo k štiepeniu kresťanstva na neprehľadné množstvo cirkví a siekt, takže sa stala mimoriadne pálčivou otázka, kde vlastne je skutočná istota zjavenej pravdy. Situáciu ďalej komplikovalo obnovené štúdium starej gréckej a rímskej filozofie. Už počas renesancie došlo k oživeniu klasicistických štúdií, ktoré spolu s novými kontaktmi s gréckymi učencami (obzvlášť po dobytí Konštantinopola r. 1453) a spochybnením scholastiky viedli k obnoveniu antických filozofických škôl. S novým zápalom bol študovaný platonizmus (PLETHON ±1355-1450, FICINO 1433-1499), autentický aristotelizmus²² (GENNADIOS ±1400-1468), skepticizmus (MONTAIGNE 1533-1592, CHARRON 1541-1603), stoicizmus (LIPSIUS 1547-1606) ako aj epikureizmus (GASSENDI 1592-1655). Tieto renesančné filozofické snahy neprispeli zásadným spôsobom k dejinám filozofie, ale ich význam spočíva predovšetkým v odklone od teologického myslenia a autority k prírode, od viery k pochybovaniu, od dogiem k slobodnému skúmaniu.

Renesančný návrat k antikej filozofii spolu s náboženským skepticizmom vytvoril priaznivú pôdu pre nástup novovekej filozofie v osobe René DESCARTESA (1596-1650). Základ epistemologickej istoty pre racionalistov neprichádza z vonku, zo zjavenia, ale zvnútra, z istoty vlastnej existencie (*cogito, ergo sum*). Pre empiristov nasledujúcich Johna LOCKEA (1632-1704) je pôvod istoty v zmyslovom vnímaní.²³ Ak aj sa pravda nachádza v mysli už pri

¹⁹ CALVIN, J. *Institutio*, s. 173.

²⁰ Tamže, s. 445.

²¹ "Filozofické myslenie môže ... dodať dogmatike formálne pojmy; nie však ich obsah." (LIGUŠ, J. *Propedeutické systematicko-teologicke reflexie o kresťanskej viere v Bohu*, s. 19.)

²² Tentokrát študovaný nie z arabských prekladov, ale z gréckych textov prinesených z Byzancie. Odhalenie skutočných filozofických názorov Tomášovho "Filozofa" veľmi oslabilo pozíciu cirkvi ako neomylného zástancu pravdy.

²³ "...my purpose- to inquire into the original, certainty, and extent of human knowledge..." (LOCKE, J. *An Essay Concerning Human Understanding I,1.2)*

narodení (vrodené idey), hľadať ich tam bez experimentu a pozorovania je úplne márne.

Dôraz na rozum (racionálizmus) a/alebo skúsenosť (deizmus)²⁴ nasledujú aj mnohí teológovia a s postupnou sekularizáciou spoločenského života v Európe, vedeckou a priemyselnou revolúciou ide ruka v ruke aj prispôsobovanie teológie tzv. vedeckému mysleniu. Táto "vedecká teológia" postupne nasleduje vládnúce filozofické smery - racionalizmus, empirizmus, romantizmus, absolútny idealizmus, neskôr existencializmus, filozofiu procesu alebo dokonca marxizmus, či postmodernizmus. V mene vedeckosti kritizuje Bibliu, cirkevné dogmy aj cirkevnú tradíciu.

Pochopiteľné je, že proti takému procesu vznikla v cirkvi aj v teológii konzervatívna reakcia, ktorá v rámci protestantizmu proti prísne logicky formulovanej ortodoxii a neskôr racionalistickej a vedeckej²⁵ teológii zdôraznila osobnú pietu. Pietizmus, evanjelikalizmus, revivalizmus, fundamentalizmus je len niekoľko pojmov, ktoré okrem svojho pozitívneho programu vyjadrujú aj reakciu na "vedecké" vyprázdenie náboženstva tak, že zdôrazňujú náboženské cítenie, horlivosť, spiritualitu alebo večnú platnosť zjavenej pravdy.²⁶ Keďže vedecké myslenie, ako sa mnohým zdalo, nevyhnutne viedlo k naturalistickému a ateistickému svetonázoru, došlo k nebývalému odcudzeniu konzervatívnej teológie od tzv. vedeckého obrazu sveta a od filozofie, ktorá tento obraz prezentovala.²⁷ BRUNNER (1889-1966) zhrnul tento výsledok nasledovne:

Od čias renesancie, najprv len v niekoľkých odvážnych hlavách, potom stále v širších ľudových vrstvách, sa vybudovala nová mentalita, radikálna pozemskosť (*Diesseitigkeit*) a radikálne vedomie imanentnosti. Prvýkrát v dejinách sveta je tu masový ateizmus a kultúra bez náboženstva, s ktorými ruka v ruke kráča istý druh pozemského náboženstva (*Diesseitsreligion*), v ktorom pojem zjavenia nemá žiadne miesto. Vychádza z presvedčenia, že toto zmyslom a rozumu prístupné univerzum je jediná skutočnosť. Ak aj jestveje

²⁴ TOLAND (1670-1722) sa napriek LOCKEOVÝM protestom odvolával na jeho filozofiu a COLLINSOVE (1676-1727) názory boli tiež odvodené z LOCKEOVHO empirizmu.

²⁵ Pojem "vedecká teológia" je veľmi problematický, ale najčastejšie sa ním myslí taká teológia, ktorá nepočíta vo svojom myslení a skúmaní s nadprirodzenými javmi ako sú napr. zázraky, či Božie zjavenie.

²⁶ Samozrejme, že tieto hnutia neboli len *reakciou* na proces sekularizácie. Mňa však zaujíma táto (negatívna) stránka veci, pretože sledujem vzťah konzervatívnej teológie k filozofii. Pozitívne výsledky konzervatívnych hnutí je možné sledovať v každých dejinách kresťanstva.

²⁷ Tu by bolo možné hovoriť v množnom číslе - o "filozofiách" - ale mojím cieľom je zaoberať sa filozofiou ako disciplínu, nie jej rôznymi vydaniami.

niečo božské, tak je to len tajomstvom tohto sveta. Človek je snáď ochotný pripustiť, že hlbšie mysliacim a cítiacim je dožičené na chvíľu odtiahnuť závoj tajomstva sveta, ale o zjavení sa už nehovorí ani v zmysle antických náboženstiev, ani v zmysle kresťanskom.²⁸

Toto je situácia, v ktorej sa dnes nachádzame - situácia oddelenia a odciúdzenia filozofie ako vedy od teológie.²⁹ BRUNNER už pred päťdesiatimi rokmi vystihol nielen problém ateizmu, ale aj problém dnes módnej spirituality, ktorá nepozná skutočnú transcendenciu, a teda má s kresťanskou spiritualitou, či teológiou len málo spoločného. "Transcendencia ľudského myslenia je vždy racionálno-imanentnou transcendentciou",³⁰ čo však znamená, že sa pri snahe hovoriť o "skutočnej" transcendentii dostávame na koniec možností ľudskej reči, a tým aj filozofie. Ak chceme za každú cenu vyjadriť predstavu skutočnej transcendentie, asi by sme si mali pomôcť TILLICOVÝM pojmom "Boh nad bohom"³¹ a pomenovať ju "transcendencia nad transcendentciou" - keby tak nevznikalo príliš nezvyklé, či nešikovné slovné spojenie. (Problém vzťahu reči k transcendentii presahuje ciele tejto práce. Treba však naň upozorniť, lebo je jedným z vážnych príčin nedôvery teológa k filozofii.)

Konzervatívny kresťan, evanjelikálny študent teológie, sa v tomto duchu intuitívne bráni filozofii, ktorá nielenže Boha, Otca Ježiša Krista nepozná, ale ani nemá takú epistemológiu, ktorá by možnosť zjavenia a stretnutia s ním vôbec pripúšťala.

1.2 FILOZOFIA A TEOLÓGIA: SEPARÁCIA ALEBO INTEGRÁCIA?

Zápas o akceptovanie filozoficky alebo ne-filozoficky, či proti-filozoficky formulovanej teológie je veľmi komplikovaný a nemá presne definovateľné hranice. Napriek tejto skutočnosti úvodné pojednania si vždy musia pomáhať zjednodušeniami, ktoré kreslia celkový, a nie detailný obraz za cenu sploštenia a simplifikácie skutočnosti. K takému zjednodušeniu patria aj pojmy "sepa-

²⁸ BRUNNER, E. *Offenbarung und Vernunft*, s. 15. (Tento BRUNNEROV výrok môže vyzeráť pri súčasnom nebývalom záujme o spiritualitu zastaralý, ale keď sa lepšie prizrieme na charakter dnes populárnej spirituality, zistujeme, že je to spiritualita, ktorá je vždy len *tajomstvom tohto sveta*, tak ako to vyjadril BRUNNER.)

²⁹ Treba však tiež súhlasiť s EBELINGOM, ktorý konštatuje, že s nastúpením novej doby napriek "...teologickým tendenciám o najostrejšie rozštiepenie a napriek filozofickým sklonom k anti-teologickému postoju, vzťah sa nedal zrušiť (*auflösen*)". (EBELING, G. *Studium der Theologie*. s. 56-57)

³⁰ LIGUŠ, J. *Víra a teologie Dietricha Bonhoeffera*, s. 26.

³¹ "God above god" (TILLICH, P *The Courage to Be*, s. 15 - TILLICH používa aj výraz "God above God", s. 186)

rácia" a "integrácia". Ved' na každú filozofiu sa dá pozerať ako na nejaký typ teológie, (ako o tom svedčí napr. "teológia smrti Boha"³² alebo "procesuálna teológia"³³) a naopak, každú teológiu je možné interpretovať ako nejaký typ filozofie (napr. teológia revivalistu Jonathana EDWARDSA môže byť interpretovaná ako stoicko-ramistická renesančná sémiotika). V každej filozofii dokáže teológ objaviť tvrdenia, ktoré nazve "teologickými" a opačne, v každej teológií dokáže filozof objaviť tvrdenia, ktoré sú "filozofické". Dôležitý rozdiel však spočíva v tom, aký je hierarchický vzťah medzi tým, čo je "teologické" a tým, čo je "filozofické". Čo je pre teológa dôležitejšie sa obyčajne ukáže na konflikte medzi týmito dvoma typmi tvrdení - čo obetuje a čo si ponechá ako platné.

V nasledujúcej ilustračnej tabuľke uvádzam niekoľko známych teológov 19. a 20. st. podelených na dve skupiny podľa toho, či formulovali svoje theologické myslenie integrovane s filozofickým myslením, alebo také spojenie odmietli. To samozrejme neznamená, že teológovia, ktorí integráciu teológie s filozofiou zavrhlí, neboli pod vplyvom žiadnej filozofie, alebo že filozofiu ako takú odmietali, či dokonca nepoznali. Ich teológia však vyjadruje presvedčenie, že Božie oslovenie sa neuskutočňuje v ľudskej reči, ale je *nad*, či *za* ľhou, a preto nie je možné integrovať filozofiu (ľudské poznanie) s teológiou (výsledok Božieho oslovenia) v jeden celok, ktorý by človek mohol uchopíť a plne pochopit.

Integrácia	Separácia
Friedrich SCHLEIERMACHER (1768-1834)	Karl BARTH (1886-1968)
Albrecht RITSCHL (1822-1889)	Emil BRUNNER (1889-1966)
Adolf von HARNACK (1851-1930)	Rudolf BULTMANN (1884-1976)
Teilhard de CHARDIN (1881-1955)	Karl RAHNER (1904-1984)
Paul TILLICH (1886-1965)	Jürgen MOLTMANN (1926-)

1.2.1 TEOLÓGOVIA INTEGRÁCIE TEOLÓGIE S FILOZOFIOU

KANTOVOU kritikou metafyziky začína v špekulatívnej teológií nové obdobie, keďže od tejto chvíle už nie dosť dobre je možné ignorovať epistemologické rozdiely medzi vierou v nadprirodzené zjavenie a prirodzenou teológiou, ako to chceli niektorí racionalisti, či deisti. Preto sa dá povedať, že devätnásťom storočím sa vzťah medzi teológiou a filozofiou vyostruje - ich

³² "Smrť Boha" je tu výraz požičaný od filozofa NIETZSCHEHO.

³³ Ide tu o akúsi teologizovanú filozofiu procesu N.A. WHITHEADA, v ktorej "Božia dokonalosť je absolútносťou jeho relativity" (<http://www.anthonysflood.com/hartshornemodality.htm> 9. 4. 2008)

integrácia odteraz znamená zásadnú akomodáciu z jednej, či z druhej strany; ich separácia naopak, znamená zásadné "nie" pre teológiu zo strany filozofie, alebo pre filozofiu zo strany teológie. Demarkačná línia je vyznačená jasnejšie a jej prekračovanie je oveľa nápadnejšie.

Problém kritérií pre výber nejakého teológa ako príkladu integrácie teológie s filozofiou (alebo ich separácie) je dosť komplikovaný. Na jednej aj na druhej "strane" sa nachádza veľké množstvo významných mien, ktoré by mohli byť v nejakom špecifickom ohľade vynikajúcimi príkladmi jedného, či druhého prístupu k vzťahu teológia-filozofia. V prvej polovici 19. st. ovládala theologické pole HEGELOVA filozofia, ktorá bola považovaná za vrcholné vyjadrenie kresťanskej teológie. "Dnes človek nevystúpi zo svojej sféry, keď sa ako teológ zaoberá filozofiou"³⁴ napísal r. 1842 hegelián MARHEINEKE, ale už o niekoľko rokov neskôr teologický hegelianizmus "vyšiel z módy". Osobnosti, ktoré uvádzam, zdá sa, majú trvalejší vplyv a nepodliehajú módnym trendom.³⁵

1.2.1.1 FRIEDRICH SCHLEIERMACHER

SCHLEIERMACHER sa desať rokov "nepretržite a takmer výlučne"³⁶ zaoberal KANTOVOU filozofiou. Pod vplyvom KANTOVHO spochybnenia možností rozumu na poli metafyziky a filozofie romantikov sa obrátil k náboženskému *citu*, ktorý je pre neho prameňom aj istotou náboženstva. Pravda náboženstva sa v konečnom dôsledku slovami nedá vyjadriť a je časovo premenná.³⁷ SCHLEIERMACHER preto nestavia svoj teologický systém ako špekulatívne odvodené výpovede, ale "kresťanstvo je tu interpretované tak, aby dostalo miesto v myslení súčasníkov (ktoré sa predpokladá ako smerodatné) bez toho, aby niekde narážalo".³⁸ Boha je možné nájsť v náboženskom vedomí každého človeka. Nie je to racionalistický prístup predchádzajúceho obdobia, ale romantická predstava o duši človeka, ktorá poznáva Boha zbožným cítením: "Zbožnosť, ktorá tvorí základňu všetkých cirkevných spoločenstiev, ako taká nie je ani poznanie ani konanie ale forma cítenia, alebo bezprostredného seba-vedomia. ...stálou podstatou zbožnosti je toto: vedomie absolútnej závislosti,

³⁴ MARHEINEKE, P. *Einleitung in die öffentlichen Vorlesungen über die Bedeutung der hegelischen Philosophie in der christlichen Theologie*, s. 9.

³⁵ Pokiaľ ide o osobnosť blízke našej súčasnosti, až čas ukáže, nakoľko je ich význam obmedzený na čas, v ktorom pôsobili.

³⁶ DILTHEY, W. *Leben Schleiermachers*, s. 129

³⁷ "Dogmatika je veda, ktorá systematizuje učenie prevládajúce v kresťanskej cirkvi v danom čase." (SCHLEIERMACHER, F.D.E. *The Christian Faith*, §19)

³⁸ BARTH, K. *Protestantská teologie v XIX. storočí II*, s. 433.